

Література:

1. Демська О. Вступ до лексикографії. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія, 2010. 266 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-87>

**REALITIES IN UKRAINIAN TRANSLATIONS
OF POLISH FAIRY TALE TEXTS**

**РЕАЛІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ
ПОЛЬСЬКИХ КАЗКОВИХ ТЕКСТІВ**

Stanislavova L. L.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of
Slavic Philology
Khmelnyskiy National University*

Станіславова Л. Л.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницький національний
університет*

Serkova Yu. I.

*Senior Teacher at the Department of
Slavic Philology
Khmelnyskiy National University,
Khmelnyskiy, Ukraine*

Серкова Ю. І.

*старший викладач кафедри
слов'янської філології
Хмельницький національний
університет
м. Хмельницький, Україна*

Казки народів світу мають багато спільних рис – на рівні тем, мотивів казок, їх дидактичної мети. Це наслідок того, що бажання, надії і мрії усіх народів досить схожі. Казка – це розповідь про вигадані, фантастичні чи авантюрні події. Кінцівка є переважно оптимістичною: добро перемагає зло. Але казки кожного народу відбивають і певні особливості історії, природних умов життя, праці і побуту, менталітету цього народу. Тому оригінал казкового тексту зазвичай містить національний колорит, який формується за рахунок використання національних реалій. Реалії є мовними одиницями, які позначають елементи «чужої» культури, мають національне, історичне, місцеве або побутове забарвлення і не мають еквівалентів в інших мовах і культурах.

У сучасному українському перекладознавстві досить активно послуговуються визначенням реалії, що запропоноване Р. П. Зорівчак: «Реалії – це моно- та полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких містить (у плані бінарного зіставлення) традиційно закріпленій за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [2, с. 58].

Як зазначають Гуцол А., Юмрукуз А., до числа реалій в перекладознавстві зазвичай відносять слова, які називають специфічні явища природи, ендеміки, страви, напої, одяг, взуття, житло і його частини, транспортні засоби, заходи, грошові одиниці, установи, органи влади, державні та громадські організації народу. Але представлене у перекладознавстві також більш широке розуміння обсягу поняття «реалії», за якого до реалій відносять топоніми, антропоніми, назви творів літератури і мистецтва; історичні факти і події в житті країни, а також реалії афористичного рівня: цитати, крилаті слова і вирази [1, с. 121].

Саме в такому ключі трактує реалії Т. Р. Кияк, виділяючи їх типи:

- 1) ономастичні реалії (антропоніми, топоніми, хрематоніми тощо);
- 2) побутові реалії (житло, інструменти, одяг, харчі, види занять та професій, грошові знаки та міри);
- 3) етнографічні та міфологічні реалії (етнічні та соціальні групи, регіональні звертання, народні свята та танці, назви богів, міфологічних персонажів);
- 4) реалії світу природи (зооніми, фітоніми, назви ландшафтів);
- 5) реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя;
- 6) асоціативні реалії (символи, алюзії) тощо [3, с. 142-143].

Ми вважаємо, що дослідження особливостей перекладу реалій у казках доцільно здійснювати з огляду на широке розуміння обсягу цього поняття. Матеріалом нашого дослідження слугують польські казки та, *в основному*, наші переклади цих казок українською мовою.

Питання про особливості перекладу реалій, у тому числі у казкових текстах, активно обговорюється у перекладознавчих працях. Науковці зазначають, що переклад реалій пов'язаний із певними труднощами, оскільки вони виступають носіями національного колориту і не мають точних відповідників в інших мовах. [4, с. 89].

Вочевидь, у перекладній казці реалії мають підлягати певній лінгвокультурологічній адаптації, але у якій мірі має відбуватися пристосування реалій оригіналу до мови і культури перекладу?

У теорії перекладу представлені різні підходи до проблеми передавання національного колориту казкового тексту. Різниця між

ними стосується перш за все визначення межі руйнування національного фону. Скажімо, Лепухова Н. І. зазначає, що у ранніх перекладах казок В. Гауфа українською мовою німецькі імена просто замінювалися відповідними українськими іменами, наприклад, у найпершому переказі українською мовою казки «Холодне серце» 1919 р. персонажі мають такі імена: *Петро Мунк* (*Peter Munk*), *Варвара Мункіна* (*Frau Barbara Munkin*), *Михайло Голландець* (*Holländer-Michel*) [4, с. 90].

Сучасні перекладачі відійшли від практики цілковитої заміни усіх «чужих» реалій «своїми», як і від практики повного збереження згаданих складових казкового тексту. Адже повне збереження національного фону спричиняє незрозумілість певних фрагментів тексту для читача малого віку, якому, звичайно ж, бракує необхідних фонових знань. З іншого боку, прагнення зробити перекладений текст максимально зрозумілим для читача призводить до стирання національно-культурної специфіки оригіналу.

Найчастіше сучасні перекладачі шукають компроміс між двома крайнощами, використовуючи перекладацькі трансформації. Виходячи з визнання правомірності такого підходу, проаналізуємо можливості перекладу реалій, представлених у текстах польських казок, українською мовою.

Топоніми у тексті казки виконують функцію ідентифікації та конкретизації місця дії. Вони завжди є національно маркованими лексичними одиницями, оскільки несуть країнознавчу інформацію чи то про реальні населені пункти або інші топонімічні об'єкти, чи то про вигадані топонімічні об'єкти, назви яких утворено за аналогією до назв об'єктів реальних [4, с. 90].

В українських перекладах назви реальних польських топонімічних об'єктів варто відтворювати за допомогою топонімічних еквівалентів, утворених шляхом транскодування, як-от *Chelm* – *Хелм* у казці “*Chełmska bajka*”, *Olsztyn* – *Ольштин* (“*Ukarana przebiegłość*”), *Tuchów* – *Тухов* (“*O pszczelarzu z Tuchowa, co samego diabła w pole wyprowadził*”). Складнішим є переклад назви об'єктів вигаданих. У казці Ігнація Крашевського “*Z chłopa król*” йдеться про короля *Strasznej Góry*. У перекладі цю промовисту назву ми переклали калькуванням, ускладненим синонімічною заміною – *Страхітна гора*. *Страхітний* – синонім до слова *страшний*, його використання зумовлене бажанням підсилити ознаку, названу словом *страшний*. Але зазвичай казкові вигадані топоніми перекладають українською мовою шляхом калькування: “*Bajka o elfach z Grzybkowego Lasu*” – «Казка про

ельфів із *Грибного лісу*», *Jeziro Głębokie* – *Глибоке озеро* (“*Bajka o niebieskim smoku*”), *Zachodnie Królestwo* – *Західне королівство*, *Ciemne Królestwo* – *Темне королівство* (“*Bajka o królownie, która jajo zniosła*”). У деяких казках назви вигаданих об’єктів не мають «прозорі» мотивації, їхня «казковість» зумовлюється певною подібністю до інших широко відомих казкових топонімів. Таким є вигаданий топонім у казці “*Bajka o królownie, która jajo zniosła*”: *Eggolandia* (пор. *Ланландія*). Переклад такого вигаданого топоніма варто здійснити шляхом транскодування: *Еголандія*. Цей український топонім буде аллюзійним і для українського читача.

У казкових текстах досить часто представлені антропоніми – особові імена людей, власні назви казкових персонажів – звірів, міфічних істот тощо. У багатьох випадках такі імена, назви підлягають транскодуванню (транскрибуванню або транслітерації): *Mical* – Міхал (“*Ukarana przebiegłość*”), *Silver* – Сільвер, *Marvina* – Марвіна (“*Bajka o syrenie i złotej wyspie*”), *Entomia* – Ентомія, *Letycja* – Летиція, *Olefiřena* – Олефірена, *Eleukredytyka* – Елойкредика, *Eleukres* – Елойкрес (“*Bajka o królownie, która jajo zniosła*”).

У випадках, коли такі імена, назви виконують не тільки номінативну, а ще й характеристичну функцію, є «промовистими назвами», переклад їх має бути буквальним (калькою) або описовим, щоби читач міг сприйняти характеристику, закладену у власній назві.

У казці Ігнація Крашевського “*Z chlora król*” власне ім’я короля – *Gwoździk* – є похідним від слова *gwoździk*. У перекладі цю мотивацію збережено, король в українському тексті – *Гвіздок*. А от король Страхітної Гори – *Bimbas*. Це ім’я перекладене шляхом транскодування – *Бімбас*, адже його внутрішня форма і у польській, і в українській мові є промовистою уже завдяки звучанню. Героїню казки “*Leniwa dziewczyna*”, ліниву дівчину, мати називає на прізвисько – *Kudla*. Це промовиста назва, оскільки *Kudla* походить від *kudły* – ‘розпатлане волосся’. В українській мові існує подібне слово (*кудли*) із подібним значенням. Тому в українському перекладі ім’я *Кудла* буде виконувати таку ж роль «промовистого імені», як і у тексті польському. У польській казці “*Wyspa Litlinów i Biała Góra*” один із героїв – *Wypatrywacz*. Це промовисте ім’я, утворене від дієслова *wypatryć* – ‘уважно стежачи, знайти когось або щось’. Обов’язком цього героя справді було стежити за всім, що відбувалося на острові та довкола нього. Українською *Wypatrywacz* варто перекласти зі збереженням семантики внутрішньої форми імені. Але в українській мові відповідника, який би повною мірою корелював зі значенням

польського *Wypatrywacz*, немає. Скориставшись перекладацькою трансформацією, яка має назву диференціація, можна використати для перекладу контекстуальний синонім – *Виглядач*.

Герої казки “*Bajka o kotku – Powitanie kotka Szarusia*” – *kotek Szarus*, *kot Mruczek*, *pies Kropka*. Власні назви цих тварин мають прозору внутрішню форму, її важливо донести і до українського читача. Переклад власної назви *pies Kropka* не викликає труднощів, це може бути калька – *пес Кранка*. Власну назву *kot Mruczek* утворено від звуконаслідування, таке звуконаслідування зрозуміле українському читачеві, його варто використати як мотиваційну основу і для українського відповідника. Суфікс *-ek* можна використати в українському відповіднику для того, щоб зберегти уявлення про належність власної назви до польської культури. У такому випадку український відповідник може виглядати як *кіт Мручек*. Для власної назви *kotek Szarus* мотиваційною основою виступає кольоратив *szary – сірий*. Для збереження прозорості української власної назви і польськомовного забарвлення варто поєднати кальковану основу *Cip-* і формант *-унчик*, перекладний відповідник набере вигляду *Сірунчик*.

У казці “*Kwiat paproci*” пес має кличку *Burek*. Така кличка має особливе значення у польській мові – ‘непородистий пес’. В українській мові наближене значення можна побачити у кличці, скажімо, *Сірко*. Але застосування такого відповідника відчутно порушило б культурологічний фон польської казки, тому варто використати транскодування – *Бурек*. Герої казки “*Bajka o lisku*” – *lisiek Rudek*. Беручи до уваги зазначені вище параметри, в українському тексті можна застосувати відповідник *лис Рудек*.

У казці “*Bajka o muchach*” героями є *Asia*, *rycerz Jan*, *smok Jacuś*, *tucha Czarna Wiola*, *tucha Czarny Wiesiek*. Особові імена дівчинки, рицаря, власна назва дракона підлягають транскодуванню – *Ася*, *Ян*, *Яцусь*. Власну назву мухи – *Czarna Wiola* – потрібно перекласти комплексно: означення *Czarna* – калькою, *Wiola* – транскрибуванням. Отже, український відповідник тут – *Чорна Віола*. У власній назві *Czarny Wiesiek* означення підлягає калькуванню, а означуваний іменник *Wiesiek* вимагає віднайдення відповідника, який зберіг би прозорість внутрішньої форми. Мотивуючою основою для *Wiesiek* є дієслово *wisieć – висіти*, для українського відповідника варто використати похідний деминутив від *wisiti – Висячок*. Отже повна форма власної назви чоловіка мухи – *Чорний Висячок*.

У польській мові досить активно використовують численні зменшувальні форми особових імен. Скажімо, чоловіка на ім'я *Stanislaw*

можуть називати *Stach*, *Staś*, *Stasek*, *Staszek* або навіть *Stahu*. У польській казці “*Chełmska bajka*” один із синів подружжя, яких звали Мієсіку та Гінкі, – хлопчик на ім’я Стасіку. *Stasiku* є зменшувально-пестливою формою від *Stanisław*. В українській мові існують зменшувально-пестливі форми від імені *Станіслав*, вони нагадують форми польські: *Стась*, *Стасік*. Форма *Стаху* є нетиповою для української мови, нетиповою є і форма *Стасіку*, тим паче – для читача-дитини. Тому варто для перекладу використати наближений демінутив – *Стась*.

У казці “*Kwiat paproci*” герої – *Jacek* (*Jacusz*), *Maćek*. Переклад цих демінутивів можна здійснити за допомогою транскодування – *Яцусь*, *Мацьек*, оскільки такі форми будуть зрозумілими читачеві малого віку. Подібний переклад застосовано до імені героя казки “*O zajączku sprawiedliwym*”: *Maciek* – *Мацьек*, до імені героїні казки “*Leniwa dziewczyna*”: *Kasia* – *Кася*, до імені героя казки “*Skrzat Tomek i przyjaciele*”: *Tomek* – *Томек.*, до імені героя казки “*Dobra wróżka*”: *Bartuś* – *Бартусь*.

Особливої уваги перекладача потребують побутові реалії казкового тексту. Адже ці реалії відображають особливості культури, що віддалена від читача у часі та внаслідок національних особливостей. У казці “*Chełmska bajka*” йдеться про льохи, у яких мешканці Хелма зберігали продукти, у тому числі – сало, ковбаси, м’ясо, у тексті казки є також назва *podroby*. В українській мові точного відповідника цьому слову немає. Частково перекриває значення польського *podroby* значення українського слова *тельбухи* – ‘внутрішні органи вбитої тварини (шлунок, кишки тощо)’. Але тельбухи українці у льохах не зберігали. Найдоцільніше у цьому випадку використати прийом вилучення. Для загального змісту казкового тексту це не буде втратою.

У цьому ж тексті представлено застарілі назви. Серед них – *zydel* ‘дерев’яний столик’, адекватним відповідником у цьому випадку може бути зрозуміле дітям-читачам слово *ослінчик*, підібране шляхом синонімічної заміни. Застарілим є слово *woj*, у контексті використано похідний збірний іменник: *wojowie je nieśli...* Для його перекладу доцільно шляхом синонімічної заміни дібрати сучасніший синонім – *воїни*. Подібним чином варто перекласти застаріле слово *dziedzic* – *nan*. Для застарілого слова *pular* варто використати описовий переклад – *дерев’яна стеля*. Для польської розмовної грошової назви *złocisz* варто використати відповідник до словникового синоніма *złoty* – *злотий*.

Для перекладу польської реалії *wujenka* ‘дружина вуйка, брата батька або матері’ варто використати прийом генералізації і,

відповідно, переклад *тітка*. Адже, незважаючи на те, що в українській мові є слово *вуйна*, належить воно до діалекту і більшості читачів малого віку буде незрозумілим.

Отже, польські казки містять досить багато реалій, в основному вони належать до сфери онімної номінації людей, тварин, вигаданих істот, реальних і вигаданих географічних об'єктів. Меншою мірою це побутові реалії, апелювативні назви осіб, серед них значна частка назв застарілих. Типовим способом українського перекладу онімів є транскодування і калькування, подекуди потрібне комбінування цих двох способів. Для перекладу реалій-апелювативів частотним є використання синонімічної заміни, генералізації. Транскодування дозволяє формувати в уявленні українського читача національний фон казкового тексту, калькування, синонімічні заміни, генералізація наближають перекладений текст до культури читача.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні способів адаптації польського казкового тексту до рецепції читача дитячого віку.

Література:

1. Гуцол А., Юмрукуз А. Особливості відтворення фольклорних елементів при перекладі українських народних казок. *Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського*. 2020. № 31. С. 119-131.
2. Зорівчак Р. П. Реалія та переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Л., 1989. 216 с.
3. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
4. Лепухова Н. І. Особливості перекладу реалій казкового тексту. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2014. Книга 3. С. 88-92.
5. Edukacyjne bajki do czytania: веб-сайт, URL: <https://www.bajkidoczytania.pl/bajki/> (дата звернення: 11.07.2022).